

СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Виявлено необхідність застосування діагностики діяльності торговельних підприємств. На основі аналізу наукових публікацій та навчальних посібників розглянуто сутність поняття «діагностика» та представлено його власне тлумачення. Визначено основні функції і завдання економічної діагностики.

Ключові слова: економічна діагностика; економічний аналіз; фінансово-економічний стан підприємств; концепції, функції, завдання діагностики.

Zayarna N., Kish A.

ESSENCE OF ECONOMIC DIAGNOSIS OF COMPANIES TRADE

Revealed the need for diagnosis of commercial enterprises. On the basis of scientific publications and textbooks considered the conceptessence of "diagnosis" and presented his own interpretation. The main functions and tasks of economic diagnosis.

Keywords: economic diagnosis, economic analysis, financial and economic situation of businesses, concepts, functions, tasks diagnosis.

Вступ. Завершення кризових явищ в Україні обумовлює необхідність більш глибокого вивчення стану діяльності суб'єктів господарювання з метою вироблення механізму їх стійкого розвитку та запобігання банкрутства у своїй господарській діяльності. Це актуалізує розробку нових підходів до дослідження стану діяльності підприємства на певному етапі у визначений проміжок часу, одним із яких є економічна діагностика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність аналітичного (діагностичного) дослідження діяльності підприємства для виявлення проблемних питань функціонування та розробки засобів щодо покращення його становища не викликає сумнівів та усвідомлюється більшістю вчених, праці яких ми досліджували. Зокрема, вивченню актуальності та розкриттю сутності досліджуваного явища приділили увагу А. А. Беляєв, О. С. Вартанов, В. А. Верба, А. Е. Воронкова, О. О. Гетьман, М. М. Глазов, А. П. Градов, Н. Г. Данілочкіна, Н. М. Євдокимов, Т. О. Загорна, А. В. Кирієнка, Б. Коласс, Е. М. Коротков, Т. Д. Костенко, Л. А. Костирко, В. І. Кузін, А. І. Муравйов, Н. В. Родіонова, Т. І. Решетняк, І. Г. Сокириська, З. Н. Соколовська, І. Д. Фаріон, В. М. Шаповал, Г. О. Швиданенко та інші. Але, як показав аналіз окремих публікацій, вимоги до змісту процесу діагностики, перелік об'єктів дослідження, методологія узагальнення отриманих результатів ще перебувають у стадії формування та неоднозначно трактуються окремими фахівцями. Тому основним дослідницьким завданням цієї статті є уточнення поняття «діагностики стану господарської діяльності підприємства» та обґрунтування основних її завдань.

Постановка завдання. Важливе значення для забезпечення розвитку підприємств роздрібною торгівлі має ефективне використання не тільки їхніх внутрішніх можливостей, а і урахування зовнішніх чинників. Загострення конкурентної боротьби внаслідок змін у системі ціноутворення, оподаткування, кредитування, розвиток ринкової інфраструктури змінили та ускладнили економічне середовище функціонування торговельних підприємств, що, своєю чергою узалежнило ефективність їхньої діяльності від багатьох факторів. З огляду на це необхідність здійснення оцінки стану діяльності торговельного підприємства диктується тим, що визначення перспектив розвитку відповідно до інерційних методів прогнозування цілком засновано на методах економічної діагностики. Діагностика дозволяє виявити негативні аспекти і тенденції розвитку суб'єкта господарювання та виробити стратегію, що дозволяє усунути наявні недоліки й підвищити ефективність діяльності. Тому для кращого розуміння актуальності і сутності досліджуваного поняття варто зупинити увагу на розгляді й аналізі наукових видань, що висвітлюють дане питання.

Виклад основного матеріалу. Діагностика не є чимось новим в розвитку економіки вітчизняних підприємств. Від визначення і оцінки стану функціонування суб'єктів економічного процесу залежить розробка комплексу профілактичних заходів, рекомендацій і процедур, спрямованих на поліпшення цього стану або попередження несприятливих для його функціонування ситуацій і подій у невизначеному ринковому середовищі. Тобто економічна діагностика повинна виступати як обґрунтована та достовірна процедура, від якої залежить подальший напрям дій суб'єкта господарювання.

Будь-який невірний зроблений діагностичний висновок може звести нанівець усі зусилля і сподівання підприємства на ринку в пошуку стабільності чи кращих перспектив розвитку [10, с. 53].

Термін діагностика походить з грецького *diagnōstikós* – здатний розпізнавати, і розглядається як вчення про методи і принципи розпізнавання проблемних ситуацій (хвороб у медицині, поломок у пристроях, незадовільних результатах функціонування економічних об'єктів) і постановки діагнозу. Іншими словами діагностика передбачає розпізнавання стану об'єкту за другорядними ознаками; дослідження стану об'єкту; формування уяви про об'єкт. Щодо економічних об'єктів, то на сьогодні в науковій літературі можна зустріти різні підходи до визначення діагностики. Досі не вироблена єдина концепція, не визначено її зміст і функції, різноманіття панує у методичному апараті.

Так, наприклад, А. І. Муравйов трактує діагностику як спосіб встановлення характеру збоїв нормального перебігу господарського процесу на підставі типових ознак, властивих тільки даному об'єкту [11, с.17]. Тобто автор акцентує увагу лише на аналізі і контролі відхилень від нормального перебігу господарської діяльності підприємства. Але це не розкриває повністю зміст діагностики, її потенційні можливості як сучасного управлінського інструменту. Подібними є трактування діагностики і у інших авторів, зокрема, А. П. Градов, В. І. Кузін, Н. Г. Данілочкіна діагностику розглядають як напрямок економічного аналізу, що дозволяє виявити характер порушення нормального перебігу економічних процесів на підприємстві [8, с.24].

Частина дослідників взагалі ототожнюють діагностику з аналізом (економічним або фінансовим), не виділяючи спеціальних функцій і задач власне діагностики як окремого етапу управління. Зокрема, Г. О. Швиданенко та О. І. Олексик, розглядаючи фінансову діагностику, акцентують увагу на фінансово-економічному аналізі діяльності підприємства. Автори вважають, що система діагностики базується на використанні алгоритмів, технологій, методів і показників економічного аналізу, тобто економічна діагностика та економічний аналіз є тотожними поняттями [14, с.25].

Досить цікаво тлумачать призначення діагностики О. О. Гетьман і В. М. Шаповал: «Діагностика як спосіб розпізнавання соціально-економічної системи за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур і виявлення в них слабких ланок і «вузьких місць» відноситься до методів непрямих досліджень» [4, с. 9]. Близькими є погляди Е. М. Короткова, А. А. Беляєва, Д. В. Валового, які розуміють під діагностикою визначення стану об'єкту, предмету явища або процесу управління через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, пошук в них слабких ланок та «вузьких місць» [1, с.146].

Як метод аналізу діагностику розглядає І. Д. Фарион: «Діагностика – це метод аналізу стану внутрішнього середовища організації, встановлення проблем та вузьких місць, які спричиняють відхилення та деформації об'єкта від норми чи цілі, виявлення потенційно сильних та слабких сторін,

що впливають на формування та реалізацію ефективної стратегії організації» [13, с. 8-9].

З позицій системного підходу, діагностика, зокрема економічна, розглядається у роботах А. С. Вартанова, І. Г. Сокиринської та З. Н. Соколовської, що дозволяє не тільки всебічно оцінювати стан об'єкта в умовах неповної інформації, але і виявляти проблеми його функціонування, а також визначати шляхи їх вирішення, враховуючи коливання параметрів системи. А. С. Вартанов, наприклад, вказує на суттєві відмінності діагностики від аналізу, які не враховуються багатьма авторами: «на відміну від економічного аналізу, який направлений на вивчення динаміки економічних показників, діагностика дозволяє ще й виявляти структуру зв'язків між цими показниками, щільність та динаміку цих зв'язків» [2, с. 9]. Розглянувши основні аспекти проведення діагностики і зосередившись на такому методі досліджень, як апарат матриці зростання, автор зауважує, що тільки починається дослідження проблем діагностики в цілому, і це потребує значних методичних і прикладних розробок (на нашу думку, теоретичних також).

Запропонований підхід є більш перспективним з точки зору виявлення суті, функцій і методів економічної діагностики, що дозволяє широко використовувати її можливості в процесі управління об'єктом як системою, що складається з взаємопов'язаних елементів, кожний з яких володіє власними особливостями і впливає на поведінку системи в цілому. З позиції даного підходу «економічна діагностика дозволяє вирішувати наступні задачі: оцінити економічний стан підприємства; стабільність його функціонування; визначити можливі варіанти економічної динаміки, виходячи з структурного зв'язку між показниками; оцінити можливі наслідки управлінських рішень, що пов'язані з ефективністю виробництва, фінансовим станом, платоспроможністю» [2, с.11].

Розширюють межі діагностики та акцентують увагу на взаємозв'язку проблем підприємства В. А. Верба та Т. І. Решетняк. Дослідники розглядають діагностику як «процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної інформації для прийняття рішення, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності підприємства» [3, с. 27].

Під діагностикою Глазов М. М. розуміє «вчення про методи і принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу об'єкта, що аналізується з метою підвищення ефективності його функціонування, підвищення його життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку». Тут дослідник акцентує увагу на існування підприємства в умовах досконалої конкуренції [4, с.8].

З терміном аналіз виробничої (управлінської) діяльності ототожнює діагностику А. Е. Воронкова, хоча вона виділяє задачі, що вирішує діагностика набагато ширше ніж аналіз: основним завданням є «оцінити можливі наслідки управлінських рішень з точки зору ефективності системи в цілому». Поряд

з цим відмічається, що діагностика діяльності підприємства спрямована «на встановлення й вивчення ознак, оцінку стану організаційної системи й виявлення проблем ефективного функціонування й розвитку організації, формування шляхів її рішення» [5, с. 42]. Автор розглядає три форми організаційного процесу встановлення діагнозу – аналітичну, експертну та імітаційну.

Л. А. Костирко у власній монографії відмічає: «На сучасному етапі сформувалось чотири напрямки концепції діагностики: аналітична, інформаційна, антикризова, консультаційно-дорадча» [9, с.8]. Хоча в подальшому розглядає ще два різновиди діагностики – дослідницьку та управлінську.

Інші дослідники акцентують на прогнозуванні після оцінки стану діяльності підприємства, що вже відрізняє діагностику від звичайного аналізу. Зокрема, на думку Н. М. Євдокимова та А. В. Кірієнка, «підсумком діагностування є підготовка висновків про нинішній стан об'єкта і прогноз його змін у майбутньому» [6, с. 13]. Вони розглядають шість класифікаційних ознак економічної діагностики: рівень досліджуваного об'єкта; часовий діапазон дослідження; періодичність проведення; тематика й осяжність проблеми; цільова спрямованість; суб'єкти здійснення.

У ряді робіт діагностику розглядають як частину оцінки кризових ситуацій на підприємстві або етап антикризового менеджменту поряд з маркетингом, антикризовим прогнозуванням та плануванням, прийняттям та організацією виконання антикризових процедур, контролем їх виконання та мотивацією і регулюванням виконання рішень. Діагностику стану підприємства пропонує проводити з двох сторін Н. В. Родіонова:

1) фінансове та техніко-економічне діагностування з економічної точки зору, що передбачає періодичне дослідження відповідних аспектів стану підприємства з метою уточнення тенденцій розвитку всіх видів діяльності, положення в траєкторії життєвого циклу і потім прийняття економічно і соціально обґрунтованих рішень для корегування;

2) організаційне діагностування як система методів, прийомів і методик проведення досліджень для визначення цілей функціонування господарюючого суб'єкта, способу їх досягнення, виявлення проблем і вибору варіанту їх вирішення [12, с.42].

Також варто звернути увагу на точку зору іноземних дослідників. Так, наприклад, Б. Коласс відзначає, що «... займатися діагностикою – це означає розглядати фінансовий стан підприємства так, щоб виявити в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення поставленої мети і вирішення завдань, піддаючи небезпеці плановану діяльність» [7, с. 43]. Видно, що, перш за все, робиться акцент на фінансових показниках, які потрібно досліджувати.

Як бачимо, у сучасних працях економічна діагностика ототожнюється з економічним аналізом. Визначаються єдині цілі, завдання економічної діагностики і економічного аналізу. Але, незалежно від цього, два означені поняття використовуються окремо. Це підтверджує необхідність введення розмежувань у використанні цих термінів.

На нашу думку, під діагностикою стану господарської діяльності підприємства слід розуміти вивчення стану суб'єкта господарювання на основі аналізу і синтезу статистичної інформації з метою своєчасного виявлення недоліків та переваг його розвитку, визначення проблемних сфер його діяльності і розробки заходів щодо поліпшення такого стану на певному етапі у визначений проміжок часу.

Висновки. Метою діагностики є надання необхідних знань для прийняття рішення суб'єкту управління про використання різноманітного методологічного апарату та інструментарію для визначення стану об'єкта управління у невизначеному середовищі функціонування та розробку комплексу заходів, спрямованих на поліпшення цього стану.

Діагностика виконує три функції: оціночну (визначення стану функціонування об'єкта управління); діагностичну (виявлення можливих змін стану об'єкта); пошукову (визначення можливих заходів покращення або відновлення стану суб'єкта управління).

Основними завданнями діагностики стану діяльності підприємства, на наш погляд, є такі:

1) оцінка особливостей функціонування суб'єктів господарювання у невизначеному зовнішньому середовищі, виявлення ключових факторів впливу, виділення проблемних сфер і «вузьких місць», оцінка загрози банкрутства;

2) обґрунтування передумов і факторів, що становлять істотний вплив на внутрішній економічний механізм функціонування суб'єктів господарювання;

3) узагальнення та систематизація знань в галузі оволодіння навичками здійснення діагностики за різними напрямками діяльності підприємства для забезпечення ефективного управління;

4) підготовка і обґрунтування конкретних практичних заходів для підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання у конкурентних умовах через покращення (відновлення) стану функціонування, направлено на стабільний розвиток.

Вирішення даних завдань дозволяє менеджерам вчасно ідентифікувати можливі загрози та ускладнення в діяльності торговельного підприємства у нестабільному ринковому середовищі та на цій основі приймати своєчасні превентивні заходи щодо їх недопущення. Саме це й відіграє важливу роль при виборі методу оцінки підприємства та надає перевагу економічній діагностиці в порівнянні з іншими підходами аналізу і обробки економічної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикризисное управление : [учеб. для студ. вузов, обуч. по экон. спец.] / [Э. М. Коротков, А. А. Беляев, Д. В. Валовой и др. ; ред. Э. М. Коротков.] – М. : ИНФРА-М, 2003. – 431 с.

2. Варганов А. С. Экономическая диагностика деятельности предприятия: организация и методология / Варганов А. С. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 81 с.

3. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності : навч. посіб./ В. А. Верба, Т. І. Решетняк. – К. : КНЕУ, 2000. – 242 с.
4. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
5. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія. / [за заг. ред. А. Е. Воронкової.] – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2006. – 448 с.
6. Євдокимова Н. М. Економічна діагностика: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / Н. М. Євдокимова, А. В. Кириєнко – К. : КНЕУ, 2005. – 110 с.
7. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: учебное пособие / Б. Коласс; пер. с франц.; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
8. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [под ред. Н. Г. Данилочкиной.] – М. : Издательское объединение "ЮНИТИ", 1999. – 278 с.
9. Костирко Л. А. Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия: монография / Л. А. Костирко. – Луганск : Изд-во СНУ им. В. Даля, 2004. – 240 с.
10. Лук'янова В. В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства / В. В. Лук'янова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №3. – С. 52-58.
11. Муравьев А. И. Теория экономического анализа: проблемы и решения / Муравьев А. И. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 144 с.
12. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент / Н. В. Родионова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 223 с.
13. Фаріон І. Д. Діагностика і економічний аналіз у сфері послуг : курс лекцій / [за ред. д.е.н., проф. Фаріона І. Д.] – Т. : Економічна думка, 2005.– 260 с.
14. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексик. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.